

РОЛЬ ПРОТОІЄРЕЯ ПЕТРА ЛЕБЕДИНЦЕВА У ПОШИРЕННІ ЦЕРКОВНО-ПРИХОДСЬКОЇ ОСВІТИ

Історія освіти на українських землях упродовж багатьох століть тісно пов'язана з діяльністю церкви. Одним із основних напрямів культурницької діяльності Православної Церкви в Україні була її освітня діяльність. Вона виявлялася передусім у створенні великої кількості освітніх закладів. Саме школи граматики, церковно-приходські школи, бурси та духовні семінарії свого часу відкрили шлях у світ знань для більшості українців. Ці перші навчальні заклади формували й церковний соціум, в якому учні розвивались як особистості. Але водночас церква стикалась з величезними труднощами та перешкодами під час налагоджування при храмах навчання. До переліку цих перешкод можна віднести слабкий культурний рівень селян, які не розуміли значення освіти для виховання дітей та протидію помічників і чиновників на місцях, а також проблеми матеріального характеру.

Діяльність Петра Гавриловича проходила в межах експериментального проекту церковної та світської влади Київщини, в якому передбачалась спроба перекласти клопоти з відкриття шкіл на плечі місцевого духовенства [5, с. 67]. Для реалізації даного проекту Київський митрополит Ісидор дав розпорядження всім парафіям Київської єпархії відкривати парафіяльні школи [7, с. 325]. Для реалізації цього розпорядження потрібна була людина, яка змогла б це зробити найбільш ефективно. Лебединцев був ідеальним кандидатом для втілення ініціатив з відкриття мережі шкіл, перш за все, завдяки своєму авторитету.

Слід зауважити, що в першій половині XIX століття уряд робив спроби посилити роль духовенства і церкви в цілому стосовно справ освіти населення. Дослідження цього питання не можна розглядати у відриві від загальних тенденцій освітянської сфери. Таке твердження ми обґрунтовуємо кількома причинами: 1) ініціатива Лебединцева дала поштовх відкриттю церковно-приходських шкіл на всій території Російської імперії [1, с. 103–104]; 2) сама подія стала наріжним каменем для суперечок між церковною та світською освітою на предмет того, кому саме належить ініціатива відкриття шкіл — церковній чи світській владі [3, с. 727–728].

Упродовж першої половини XIX сторіччя неодноразово виникали спроби перекласти на сільське духовенство турботу про освіту селян.

У 1841 році навіть був виданий Статут духовних консисторій, згідно з яким єпархіальним архієреям було доручено залучати духовенство до елементарної освіти селян в межах правил навчання в парафіяльних училищах затверджених 1828 року. Причини таких спроб полягали у ідеологічній площині — царська влада хотіла, щоб Православні парафіяльні школи були противагою впливу поляків, які починали відкривати школи з таємною католицькою освітою, що процвітала на Правобережжі України. Така освіта була заборонена законом, але викоринити силою її не вдавалося. До таких шкіл потрапляли й діти православних селян, яких виховували там не лише в душі польського патріотизму, але й католицизму. І. І. Васильчиков зауважував, що в деяких державних школах викладачами були «особи не підготовлені до цього звання і в основному поляки місцевої шляхти». Звісно, місцева та центральна влада не були в захопленні від такого стану справ. Саме тому місцева влада, в особі генерал-губернатора Васильчикова, провела своєрідний експеримент. Він узяв справу організації освіти під власний контроль. Зокрема, першим його кроком стала пропозиція передати справу освіти селян парафіяльним священникам. Власне, на хвилі цих процесів і з'явилась можливість втілити в життя ініціативи П. Лебединцева. Відзначимо, що Київський генерал-губернатор не був піонером в організації церковно-приходської освіти. Тож у 1859 році київський митрополит Ісидор (Нікольський) видав розпорядження, щоб у всіх містах і селах, де немає шкіл, вони були відкриті у будинках священників, якщо не буде інших приміщень [5, с. 56].

Архівні джерела засвідчують, що держава схвалювала поширення духовної освіти лише теоретично, не надаючи відчутної матеріальної підтримки. Справа підтримки духовної освіти в цій ситуації цілком лягала на плечі місцевих громад та чиновників. Як ми вже згадували вище, відкриття церковно-приходських шкіл в цей період було справою нелегкою. Зокрема, через відсутність стабільного фінансування та брак кваліфікованих педагогічних кадрів серед священників.

У 1859 році Лебединцев отримав від митрополита Арсенія (Москвина) доручення відкрити парафіяльні школи у Білій Церкві, яка була заселена переважно поміщицкими селянами. Лебединцев розумів, що відкриття шкіл у місті, в якому налічувалось 80 000 населення, буде позитивним фактором для розвитку освіти в регіоні. Для реалізації даного проекту Київський митрополит Ісидор дав розпорядження всім парафіям Київської єпархії відкривати парафіяльні школи [7, с. 326]. Для того, щоб краще зрозуміти переваги, які були у Лебединцева відносно інших священників, візьмемо за основу таблицю, скла-

дену А. Г. Степаненко у статті про «Київський почин» протоієрея Петра Гавриловича Лебединцева [7].

Перша школа була відкрита 24-го листопада (7 грудня за новим стилем) 1859 року. З усього містечка на навчання прийшли лише 17 школярів з батьками. Було продемонстровано півгодинний урок вивчення абетки, який сподобався як учням, так і їх батькам. Методика викладання Лебединцева, його люб'язне ставлення до учнів дали свої плоди. І за 5 днів кількість учнів училища зросла з 17 до 50 осіб.

Завдяки згаданим вище чинникам освіта в Білій Церкві продовжувала розвиватись. У травні 1860 року в 1-й школі навчались — 43 учні, у 2-й — 14, у 3-й — 9, а в 4-й — 29 [4, с. 393].

Дослідник В. Перерва зауважив, що церковно-приходські школи, які були відкриті Петром Лебединцевим, відрізнялися від своїх попередниць. До цього часу церковно-приходські школи відкривались епізодично, без регулярного навчання. Білоцерківські ж школи були прикладом цілої системи постійно діючих шкіл з розробленою програмою, стабільним приміщенням, вчителями та регулярним навчальним процесом [6, с. 73].

Результатом відкриття білоцерківських шкіл стало розширення мережі освітніх закладів по всьому південно-західному краю. Вже у 1862 р. у Київській губернії налічувалось 1335 шкіл, а в 1863 — 1370. Ініціатива Лебединцева набула широкого розголосу не лише на теренах України, а й по всій російській імперії. У 1860 році імператор Олександр II звернув увагу вищих чиновників на дану ініціативу й наказав надавати йому щомісячні звіти про стан справ у церковно-приходській освіті [2].

Таким чином, ініціатива Петра Лебединцева справила величезний вплив на подальший розвиток освіти не лише в регіоні, а й по всій імперії. З іншого боку, важливим чинником для успіху «лебединцевських ініціатив» було те, що в її реалізації були зацікавлені як світська, так і церковна влада. Тож можемо стверджувати, що П. Лебединцев виконував своєрідне замовлення влади, й тому йому було значно легше, ніж іншим священикам, особливо в сільських парафіях, вирішувати питання адміністративного характеру.

1. Булашев Г. Обзор деятельности по народному образованию Арсения (Москвина), митрополита Киевского и Галицкого [Текст] / Г. Булашев // Народное образование. — 1894. — Кн. 4. — С. 88–117.

2. История православной церкви в XIX в. [Текст] / Сост. С. Г. Рункевич и др. — М., 1998. — 357 с.

3. К. Ц. [Феофан Лебединцев]. Движение народного образования в Юго-западном крае [Текст] / К. Ц. // Киевская старина. — 1884. — Т. 9. — С. 725–731.

4. Лебединцев П. Открытие первых школ в Киевской губернии [Текст] / П. Лебединцев // Киевские епархиальные ведомости — 1864. — № 12. — С. 393–397.

5. Перерва В. Церковні школи в Україні кінця XVIII — початку XX ст. : забутий світ [Текст] / В. Перерва. — Біла Церква: Вид. Пшонківський О. В., 2014. — 576 с.

6. Перерва В. Історія шкільництва в містах і селах Київщини XIX — початку XX ст. [Текст] / В. Перерва. — Біла Церква: Вид. О. Пшонківський, 2008. — 672 с.

7. Степаненко А. В. «Киевский почин» о. Петра Лебединцева: Попытка микроисторического анализа [Текст] / А. В. Степаненко // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2008. — Вып. 15. — 325 с.